

HRENOVA GRBOVNA PLOŠČA V KOZARJAH

BOŽO OTOREPEČ

Pred mnogimi leti mi je pokojni prof. France Stelè dostavil s svinčnikom popisan list papirja, na katerem sta bili dve precej grobi skici oz. risbi očitno nekega grba. Na prvi je bil v pravokotnem okviru levo dvoglavi oriel na nekakšnem trikotniku, desno pa naprej tj. na desno vzpenjajoči se lev na enakem, na konici stojećem trikotniku. Druga risba istega grba se je od prve razlikovala le po tem, da sta bili nad levom narisani zgoraj dve sonci z žarki na trikotnih zavesah. Pod omenjenima skicama je pisalo: »Grb svobodnih kmetov pri Dolinarju (vulgo Kocjan), Kozarje, onkraj mostu proti Dobrovi na občestni enonadstropni stavbi, vzhodna stran.«

V spremnem dopisu je prof. Stelè navedel, da mu je risbo oz. list dostavil neznanec. Menil je, da je dvoglavi oriel na levi strani plošče grb samostana v Bistri in samostanskega gospostva, kar bi mi lahko služilo kot napotilo pri identifikaciji grbovne plošče, ki bi me utegnila po mnenju prof. M. Kosa zanimati in pomagala razrešiti uganko o »grbu svobodnih kmetov«. Prof. Stelè je spregledal, da je bil grb samostana Bistre avstrijski grb tj. bela prečka v rdečem polju, preko katerega je bila položena velika črka F kot kratica za nemški naziv Bistre — Freudenthal, kot je upodobljen na več slikah Bistre.¹

Kamnito ploščo sem si takrat takoj ogledal. Danes je še vedno na isti stavbi, le da ima, sedaj že del mestnega naselja Ljubljane, hišno oznako Cesta dolomitskega odreda 122. Že na prvi pogled je bilo možno spoznati, da gre za grbovno ploščo ljubljanskega škofa Tomaža Hrena (1597—1630), o čemer priča tudi dobro vidna letnica 1616, ki pa na omenjeni preprosti risbi ni bila zarisana, kot se je tudi sicer močno razlikovala od resnične podobe in vsebine grbovne plošče. O tem sem takoj poročal prof. Steletu in pri tem je takrat tudi ostalo.

Sama plošča, ki je bila izdelana v obliki kasnorenesančne-zgodnjebaročne kartuše, je ob zunanem robu močno poškodovana. Le na levi strani spodaj in odkrušeno zgoraj je še videti sledi zavitega robnega okrasja. Osrednji del grbovne plošče zavzemata dva grba, ki sta nekako oblikovana v enega. Zato sta ščita po dolžini stisnjena in nekoliko zožena. Levo polovico zavzema grb ljubljanske škofije, kot ji je bil podeljen ob ustanovitvi leta 1461. Prevod latinskega opisa v ustanovitveni listini se glasi takole: »Grb je ščit, čigar polje je zlato, in ima dvoglavega orla, okra-

šenega z dvema diademoma. Desna polovica orla (gledano heraldično, sicer leva) je cesarski oriel, leva pa enako velik oriel oz. grb vojvodine Kranjske; za orlom je srebrna pastirska palica.«²

Podoba na naši grbovni plošči v glavnem ustreza temu opisu. Kranjska polovica orla ima vidno preko prsi položeno polovico šahirane zaponke (ali polmesec oz. srp) z 12 polji, cela je običajno iz 22 srebrno-rdečih polj. Obe glavi orla imata nimba, kot je to sicer imel cesarski dvoglavi oriel,³ kranjski pa nimba cesarske krone, kot jo je ob »zboljšavi« kranjskega grba kranjskim stanovom leta 1463 dovolil cesar Friderik III.⁴ Med obema glavama je dobro viden na desno zaviti zgornji del škofovske pastirske palice. Običajno je oriel v grbu ljubljanske škofije z dobro vidno pokončno črto razdeljen na obe polovici, iz katerih je sestavljen, tukaj pa ta črta ni vidna.

Desni del plošče zavzema grb škofa Tomaža Hrena, kot ga skoraj enakega poznamo že pri njegovem očetu Lenartu Hrenu. Ta je bil med 1553—1582 večkrat ljubljanski mestni

Hrenova grbovna plošča iz 1616 v Kozarjah (foto Damjan Prelovšek)

sodnik in župan in s tem tudi kranjski deželni odbornik.⁵ V barvah ga ima Valvasor v svoji rokopisni knjigi grbov, samo risbo brez barv pa tudi v Slavi vojvodine Kranjske.⁶ Po Valvasorju je bil Hrenov grb upognjena plava konica v črnem, obložena z levom, v črnem pa zgoraj dve zlati šesterokraki zvezdi. Škof Hren pa, ki je bil po funkciji knez, je imel v svojem grbu s knežjo krono krona-nega leva. Klesar naše plošče je pri izdelavi tega Hrenovega grba dal očitno večji poudarek konici z levom, saj je ta heraldično prevelika, če jo primerjamo z drugimi Hrenovimi risanimi ali klesanimi grbi. Tudi obe zvezdi sta precej neheraldični, poleg tega pa še osmokraki. Prostor med obema zavojema grbov spodaj je klesar uporabil za letnico 1616, ki nedvomno pomeni letnico nastanka grbovne plošče.

Takih Hrenovih kamnitih grbovnih plošč je še danes ohranjenih več, tako v Ljubljani in Gornjem gradu, pa tudi pri Trstu.⁷ Najstarejša datirana je iz leta 1602 v Gornjem gradu. Izdelana je iz peščenca, ima grb ljubljanske škofije, kot je opisan zgoraj, Hrenov grb pa je tu postavljen kot središnji ščit na orlove prsi.⁸ V tem času je Hren uporabljal tako obliko obeh grbov, saj nam je že leto prej ohranjen opis pečatnega prstana, ki mu ga je izdelal pečatorezec Abel Degen kot »škofijski grb z našim ščitkom (tj. grbom) na prsih.«⁹ Naslednja datirana grbovna plošča je iz 1609 tudi v Gornjem gradu, in sicer na Hrenovem nagrobniku, ki ga je dal izklesati še za svojega življenja. Kranjski orel tudi tu nima krone.¹⁰ Iz istega leta je druga plošča v Gornjem gradu na tistem delu rezidence, ki jo je sam pozidal.¹¹ Na tej je škofijski grb že močno poškodovan. Iz 1612 je dobra risba obeh grbov tiskana v Hrenovih Evangelijih in Listih, iz kasnejše dobe pa risba, ki jo brez navedbe vira objavlja Gruden.¹²

Tem bi kronološko sledila grbovna plošča v Kozarjah z letnico 1616. Njej bi po starosti sledila grbovna plošča na Hrenovem spomeniku oz. križu na Ambroževem trgu v Ljubljani z letnico 1622. Nedvomno najlepša je ohranjena grbovna plošča iz leta 1629, vzdana danes na hodniku prvega nadstropja nadškofijske palače v Ljubljani.¹³ Na njej ima kranjski orel na glavi dobro vidno cesarsko krono. V podporni zid hiše na Ciril Metodovem trgu 9 je vzdana še danes manjša plošča, ki ima vidno letnico 162., zadnja številka pa je odbita ali pa je zaradi obzidave iz 1972 nevidna. Tu je na prsih orla iz grba ljubljanske škofije postavljen Hrenov grb kot središnji ščit, enako onemu iz 1602. Napis pod grbom pove, da je ta oporni zid, potem ko

se je bil zrušil, dal postaviti Hren: »Thomas IX episcopus Labacensis collapsam erexit.«

Te grbovne plošče je Hren očitno po modi časa vzdal v vse večje gradbene objekte, ki jih je dal sam pozidati ali popraviti; izdelovali so mu jih razni kiparji in kamnoseki, tako npr. Jurij Skarnos, za katerega imamo podatek, da mu je Hren naročil izdelavo kamnitega grba za Koronej pri Trstu.¹⁴

Pri podrobnejšem ogledu teh grbovnih plošč je tako z likovne kot s heraldične plati zlahka možno ugotoviti, da niti dve od njih ni izdelala ista roka, temveč da gre pri vsaki za drugega klesarja oz. kiparja. Vsekakor je zgoraj omenjeno v Kozarjah izklesala najslabša izmed njih.

Drugo je seveda vprašanje, kako je prišla omenjena grbovna plošča na sorazmerno skromno stavbo v Kozarjah. Zelo verjetno gre, sodeč po vseh dosedanjih analogijah, za stavbo, ki je s pripadajočo kmetijo bila last ljubljanske škofije oz. bila zanjo kupljena v času škofa Hrena tj. leta 1616, ali pa je bila morda takrat pozidana.

V srednjem veku je bila v Kozarjah pretežno deželnoknežja posest, ki jo je upravljal kranjski vicedom v Ljubljani. V začetku 16. stoletja so bile Kozarje sedež posebne vicedomske župe s kmetijami v Kozarjah, Gradišču, Radni, Brezovici, Logu, Lesenem brdu in Horjulu.¹⁵ Od začetka 16. stoletja pa se je ta posest začela drobiti in leta 1726 je večino te župe kupilo mesto Ljubljana.¹⁶

V urbarju s popisom zemljiške posesti ljubljanske škofije iz leta 1572 v Kozarjah še ne najdemo nobene kmetije, ki bi ji pripadala.¹⁷ Toda v urbarju iz let 1671—1673 najdemo eno kmetijo v Kozarjah, ki je bila v tem času podložna škofiji. Na tej kmetiji je bil takrat kmet Jakob Marin.¹⁸

Usoda te kmetije je zelo zanimiva. Svobodniške temelje ji je dal Martin Smrekar, po domače Marin, ki je proti koncu 16. stoletja dobil tu svobodniško imenje. Konec 17. stol. je bilo skoraj odpravljeno svobodništvo, kajti sosednje gospostvo Bokalce so to kmetijo pogodbeno podvrgle svojemu gospostvu.¹⁹ Začel pa se je ta razvoj verjetno že prej, saj se kmetija v škofijskem urbarju omenja kot navadna podložna kmetija, pa katero smemo domnevati, da je bila za škofijo kupljena po letu 1572, verjetno ravno 1616, ko je Hren dal tja vzdati svojo grbovno ploščo. Kasneje je bil 1702 takratni lastnik Marinove kmetije Gregor Robežnik zopet vpisan med svobodnike in kljub poskusom Bokalc podvrči si to kmetijo, je bila 1708 dokončno vpisana

Hrenova grbovna plošča iz 1629, vzdiana na hodniku prvega nadstropja nadškofijske palače v Ljubljani (foto Damjan Prelovšek)

med svobodniška imenja. V 19. stoletju je posest propadla, ostala je le majhna bajta.²⁰

Toda spomin na nekdanje svobodnike je ostal še dolgo živ. Iz konca 19. stoletja nam o tej kmetiji poroča krajevni zgodovinar A. Lesjak: »Drug tak svobodnjak (poleg Žerovnika v Gabrju — op. B. O.) je bil posestnik neznatne hišice v Kozarjah hišna številka 3 vulgo Marin (Mahren) imenovan. Ta hiša je sedaj močno zapuščena in jo zovejo Seunigovo bajto (Seunigi so bili od ok. 1820 lastniki Bokalc²¹), ljudje pa še vedno pravijo pri Marinu. V bližnjem gospodarskem posloju pa se še sedaj skonca nahaja grb z letnico 1616. Tudi vedo ljudje povedati, da je imela ta hiša nekdanje posebne pravice. Tako je bil, pravijo, prost vojaščine tisti, kateri je pribežal na vrt tega gospodarja, kadar so lovili mladeniče za vojaščino. O nekdanjem gospodarju te bajte pripovedujejo, da se je prav rad tožaril. Enkrat je šel celo na Dunaj kar peš k cesarju nekoga tožit, nazaj pa ga je prinesel rogatec ter ga stresel na gnojni kup na dvorišču. Še več družega se o njem pripove-

nuje. Leta 1805 sta Žerovnik in Marin še veljala za taka svobodnjaka...«²²

Iz povedanega torej sklepamo, da je uganjko o tem, kako je grbovna plošča z grboma ljubljanske škofije in škofa Hrena ter letnico 1616 prišla na omenjeno stavbo v Kozarjah, razložiti pač tako, da je Hren tega leta kupil omenjeno kmetijo za škofijsko posest in v spomin na to pridobitev dal vzditati na poslopje, ki je bilo morda takrat tudi na novo pozidano, svojo grbovno ploščo. V teku časa pa je zbledel spomin na Hrena in škofijo, grbovna plošča pa je ostala in burila domišljijo Kozarjanov, ki je iz svobodniške tradicije nekdanje Marinove kmetije in imenitnega grba z orlom in levom naredila »grb svobodnih kmetov«.

OPOMBE

1. M. Zadnikar, Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije, 1972, str. 294.
- 2. Listina 1461, december 6. Gradec, objavljena v Zgodovinskem zborniku, 1, 1888, str. 22.
3. F. H. Hye, Der Doppeladler als Symbol für Kaiser und Reich, Mitteilungen d. Instituts f. österr. Geschichtsforschung, 81, 1973, str. 73.
- 4. Listina 1463, januar 12. Dunajsko Novo mesto v Arhivu SR Slovenije v Ljubljani; prim. J. Mal' Grb in barve dežele Kranjske, 1916, str. 9—10.
- 5. V. Fabjančič, Knjiga sodnikov in županov Ljubljane I (1269—1592) str. 241—243, rokopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljane.
- 6. J. W. Valvasor, Opus insignium armorumque... v Sveučil. biblioteki v Zagrebu, sign. MR 160, fol. 63; isti, Die Ehre des Herzogthums Krañn XI, 700 in IX, 117.
- 7. J. Turk, Tomaž Hren, Bogosl. vestnik, 8, 1928, str. 24.
- 8. A. Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska, 1905, str. 141.
- 9. A. Dimitz, Historische Notizen aus den in Museal-Archive aufbewahrten Kalendern des Bischofs Th. Chrön, Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain, 17, 1862, str. 19 (sub 1601, april 2.).
- 10. J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, str. 872.
- 11. Turk o. d., str. 24.
- 12. Gruden o. d., str. 863, 821.
- 13. Turk o. d., str. 24.
- 14. ravno tam, str. 21, 24.
- 15. P. Blaznik, Zemljiška gospostva v Ljubljani in njeni okolici, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave zv. 2, 1971, str. 47.
- 16. ravno tam, str. 65.
- 17. ravno tam, str. 43.
- 18. Nadškof. arhiv v Ljubljani, Škofijska pristava fasc. 1, urbar št. 2 (1671—1673).
- 19. Blaznik o. d., str. 66.
- 20. ravno tam, str. 66.
- 21. Anton Lesjak, Zgodovina dobrovske fare pri Ljubljani, 1893, str. 36.
- 22. ravno tam, str. 24—26.